

kojih bi moglo dolaziti, kada bi se pridjev *slovenski* kod nas odjednom stao upotrebljavati za sve, za što se danas upotrebljava pridjev slavenski. Drugo je pitanje, naravno, kako će se to primiti, i hoće li pisci — koji u prvom redu o tome odlučuju — te oblike prihvatiti. Od dosadašnjih, koliko ja znam, jedini je Korajac pisao o »biserju u... našoj staroj slovenštini« (a to je, kao što se iz gornjega vidi, onaj stari jezik, koji se nekć zaista tako zvao).

Josip Hamm

PISANJE TUDIJIH IMENA

Kako se pišu francuska, engleska i druga imena, fonetski ili etimološki? Po člancima, koje su nedavno donosili dnevni listovi, bilo je pristalica i jednog i drugog pisanja.

Prof. Belić je u jednom svojem ranijem izdanju Pravopisa rekao, da je »pitanje o tuđim rečima toliko opširno da bi samo njemu valjalo posvetiti zasebnu knjigu«, i to bi moglo biti odgovor na ta pitanja, jer je zaista teško ukratko odgovoriti na nešto, za što je potrebna cijela knjiga. Međutim, nešto ipak treba reći.

Prije svega, sa naučnog stajališta ne radi se tu ni o fonetskom ni o etimološkom pisanju, nego o transkripciji i o transliteraciji. Fonetika i etimologija su nešto sasvim drugo. Fonetika je nauka o fizičkim i fiziološkim svojstvima glasova, pa fonetskim pisanjem zovemo takvo pisanje, u kojem dolaze do izražaja sve važnije odlike nekih glasova. U engl. *London* na pr. nijedno o nije jednako našem *o*, i kada bismo tu riječ htjeli fonetski napisati, morali bismo napisati *Landun* (tako bi i *Edinburgh* trebalo pisati *Edinbura*, a *Worcester* — *Wustar*). Mi međutim pišemo prvu riječ *London* (s akc. *Londón*, gen. *Londóna*, kao *bizón* — *bizóna*), drugu *Edinburg*, a treću *Worcester* ili *Vuster*. Kao što se vidi, to je pisanje i onda, kada mislimo, da pišemo fonetski, daleko od fonetike i ne daje

prave slike o tome, kako se te riječi izgovaraju u jeziku, iz kojega se uzimlju. Tako je i s francuskim *Jules* i *Gil*, koje neki pišu jednako (*Žil*), ma da jedno znači *Julija*, a drugo *Gilberta*, dakle dva sasvim različita imena.

Tomu valja dodati, da se riječi u različnim jezicima razlikuju i po akcentu, i da im se akcentat može znati (ili bar naslutiti), ako im se ne mijenja oblik, a ako se pišu »fonetski«, to se gubi, pa *Igo* (Hugo, Victor) postaje *igo*, *Pajo* (Payot) — postaje *Pájo*, a *Dumas* (Dima) otac i sin postaju komična lica iz *Kir Janje* Jovana Sterije Popovića.

No, nije bolje ni s etimologijom.

Etimologija je nauka, kojoj je zadatak da ispita pravo značenje korijena, iz kojega su neke riječi izvedene. Ona, dakle, nema i ne može imati ništa zajedničko s pisanjem tuđih riječi iz jednostavnoga razloga, što se te riječi ni u svojem jeziku obično ne pišu etimološki, t. j. ne pišu se tako, da se u njima vidi puni odraz korijena, iz kojega su one izvedene. Prezimena *Zagar*, *Säger*, *Sägare*, *Sawyer*, *Segatore*, *Serrador* znače u stvari isto (čovjeka, koji reže, pili drva; testeraša) i jednako se izvode, pa opet — kako se različito pišu! Ono, što naime vrijedi za obične imenice, vrijedi i za imena: da se različito pišu i — kadšto — različito iskrivljuju. Francusko *vendredi* (petak) postalo je od *dies Veneris* (dan Venerin, u starom Rimu), a ne od *vendere*, *vendre* (prodati) i od *deus*, *dieu*, *di* (bog), s kojima ih je u Srednjem vijeku (zbog Velikoga petka) dovodio u svezu francuski puk. I tuđa imena, kada se pišu onako, kako se nazivaju u jezicima, iz kojih se uzimlju, mogu dakle biti daleko od svake etimologije.

Već je rečeno, da se tu ne radi ni o fonetici, ni o etimologiji, nego o transkripciji i o transliteraciji.

Transkripcijom u pravopisu zovemo *prepisivanje* (od lat. *trans*, *preko*, i od *scribere*, *pisati*) iz jednoga pisma u drugo (iz latinice u ćirilicu, iz ćirilice u latinicu,

iz grčkoga pisma u latinicu i t. d.). Do nje dolazi zbog potrebe, da se nešto prenosi iz jednoga sistema u drugi. Ljudi ne mogu živjeti osamljeno, i nema toga plemena na zemlji, koje bi dulje vremena moglo živjeti bez dodira sa susjednim ili udaljenijim plemenima oko sebe. Taj se dodir odražava i u jeziku i — kasnije — u pismu: neke se riječi, neki nazivi, neka imena uzimlju iz jednoga jezika i prenose u drugi. Ako ti jezici imaju književnosti i ako je ona na različnim pismenima, ta se imena prenose tako, da se koliko koliko glasovno prilagođuju sistemu, u koji se prenose. To prilagođivanje ne mora značiti i fonetiziranje riječi, koja se prepisuje. Švedsko *år* (godina), njemačko *Bär* (*medvjed*) i dansko *øre* (novac) »fonetičnije« je, t. j. glasovno vjernije od našega *or* ili *ar*, *ber* ili *ere* (kako se te riječi pišu, kada se prenose u našu latinicu ili u ćirilicu). Transkripcija je uopće samo traženje izlaza iz potrebe, da se svojim sredstvima (svojim slovima, svojim glasovima) zabilježi nešto, što se nalazi izvan našega sistema. Kad bismo imali glasove *ä*, *å*, *ø*, zacijelo bi i naše pisanje spomenutih riječi bilo bolje, ali kako nemamo tih glasova i nemamo slova, kojima bismo ih bilježili, zadovoljavamo se s onim, što im je grafijski i glasovno u našem sistemu najbliže. Kod toga obično vršimo korekture; neka, da se tako izrazim, čišćenja od naslaga, koje su se u nekim pismima taložile kroz stoljeća, pa pišemo *kášta* i *k'sta*. *Bålgarija* i *B'lgarija* za bug. *Кѡца, България*, a ćiril. *вент* i *бордо* za franc. *vingt* i *Bordeaux*. Ta su »čišćenja« zapravo i razlogom, zašto nam se istovremeno, dok na jednoj strani činimo grube griješke u fonetici, na drugoj strani ipak čini, da je naše pisanje nekako »fonetičnije« od onoga, koje nalazimo u francuskom, engleskom ili kojem drugom pismu s drugom tradicijom.

Transliteracijom zovemo *doslovno* (t. j. slovo po slovo, od lat. *trans* i *littera*, *slovo*) prenošenje neke riječi iz jednoga pisma u drugo. Teoretski se transliteri-

rati može sve, jer se za svaki znak u tuđem pismu može naći ili stvoriti poseban znak u svojem pismu, no praktički transliteracija se provodi prvenstveno između pisama, koja su iste vrste. To nije zato, što bi bilo teško stvoriti posebne znakove, koji bi bili potrebni, da se označe neke varijante u različnim sistemima, nego zato, što bi to bilo — vrlo skupo. Zamislite najobičniji pisači stroj, u koji bi trebalo uvrstiti bar dvadesetak novih znakova — k tomu znakova, koji će se rijetko upotrebljavati — koliko bi to poskupilo njegovu proizvodnju (mislim, serijsku proizvodnju, kako se pisači i tiskarski strojevi proizvode danas). Prema tome već ekonomski razlozi sile na to, da se transliteracije provode po mogućnosti među pismima iste vrste. Ti isti razlozi kadšto i nas sile, da neke glasove, koji se izgovaraju posebno i za koje bi trebalo posebno slovo, u tisku pišemo kombinirano (njem. *ä*, *ö*, *ü* kao *ae*, *oe*, *ue*, češko *ř* kao *rž*, poljsko *ń* kao *nj*, naše *đ* kao *dj*, i t. d., a za *lj* u praksi ni danas još nemamo posebnog slova), jer je lakše na stroju otkucati i dva znaka, nego u nj unijeti jedan novi i tako njegovoj proizvodnji nametnuti posebna ograničenja.

Tiskarski strojevi utjecali su na pravopisne sisteme i u petnaestom vijeku, pa na njih utječu i danas. Oni diktiraju transkripciju, kada se radi o pismima različitih sistema, i oni upućuju na transliteraciju u pismima iste vrste, u kojima se — ako je potrebe — transkribiraju samo oni znakovi, kojih nema u općem (zajedničkom) sistemu nekoga pisma (na pr. polj. *ś*, *ź*, *ł* se u latinici obično transkribiraju glasovima, koji su im najbliži, a to su kod nas *š*, *ž* i *l*).

Tako bismo se primakli pitanju, što je za nas bolje i lakše, da li da latinička imena pišemo onako, kako se pišu u jeziku, iz kojega se uzimlju, ili da se ostavi pojedincima, da ih pišu, kako hoće i umiju, pa da na pr. franc. *Hugo* (*Victor*), *Huguenots* pišu sad *Hugo*, *Hugenoti*, sad *Igo*,

Igenoti, češ. *Drčina* — *Drčina*, a polj. *Mickiewicz* i *Mickevič* i *Mickjevič*.

Ja ne vidim razloga, zašto bismo imena iz zapadnoevropskih jezika imali transkribirati i zašto kod nas neki misle, da bi bilo na smetnju, kada bi se ona u tisku pisala onako, kako se pišu u jeziku, iz kojega se uzimlju. Krivo je misliti, da Nijemci ne bi mogli transkribirati *Marseille*, ili *Algeciras*, ili *Chicago*, ili *Souhampton*, pa oni to ipak ne čine, već s pravom pretpostavljaju, da će njihovi čitaoci i bez toga naučiti, kako se te riječi izgovaraju, i da će njihov izgovor biti možda i bolji od onoga, koji bi im nametnula bilo kakva transkripcija. Kada to vrijedi za Engleze, Nijemce, Francuze i tolike druge, koji se kao i mi služe latinicom, ne znam, zašto da to ne vrijedi i za naše ljude, kojima nitko dosada nije porekao okretnosti u učenju stranih jezika (to više, što Boranić ionako predviđa, da se neobičnijim imenima pri prvom navođenju u zagradi može dodati napomena, kako se čitaju).

To je samo jedna strana — ona opća, principiska — o pisanju tuđih imena. Kada se ona utvrdi, pristupa se primjeni, a ta je toliko složena, da je pojedinac ne može lako svladati. Dokazuje to i novo izdanje Boranićeva *Pravopisa*, koje je u tom poglavlju dosta neodređeno. Ako se ostave po strani opće imenice, koje se — kao usvojene riječi — transkribiraju (*bista*, *šofer*, *konjak*, *om*, *vat*, *feljton* —

nije jasno, zašto se ne bi pisalo i *poenta*, *intervju*, *tenis*, *esej*), kod »vlastitih imena« ima i većih nedosljednosti. *Mickiewicz* se piše i *Mickiewicz* i *Mickjevič*, uz *Bedřicha* Smetanu (sa ř) nalazi se *Tadeusz Stanislaw* (ovako, sa 1 mj. sa 1) *Grabowski*; nigdje se ne kaže, zašto se *Trubeckoj* ima pisati *Trubecki*, a *Tolstoj* — *Tolstoj* (premda su obje riječi pridjevi), i zašto prvu riječ treba deklinirati kao pridjev, a drugu kao imenicu (ma da se to lijepo moglo objasniti). Za pravilo, da se »-es engleskih geografskih imena zamjenjuje glasom -a«, ima samo jedna potvrda: *Temza*, bez objašnjenja, odakle je ono z (napomena »izuzetno po izgovoru« ne tumači ništa, jer je to jedini primjer, koji se navodi). U *nivo* (*niveau*), *nivoa* (str. 37). nije prvi slog naglašen: ta riječ mijenja (i to ne uvijek i ne svagdje) naglasak na našem tlu, slično kao i *Hugo* (Igô, pa: ígo).

Takvih nedosljednosti ima više (i u tom poglavlju, i u drugim poglavljima), i one upućuju na to, da će se kod nas konačno ipak morati prestati s praksom, da o pravopisnim pravilima — o pravilima, koja treba da obvezuju čitav narod — odlučuju pojedinci, koji su dosad mogli slobodno propisivati, što su htjeli i kako su htjeli, kadšto i bez mnogo obzira na potrebe, koje su se u narodu mijenjale i koje danas nisu iste, kakve su bile prije pedeset godina.

Josip Hamm

OSVRTI

Dr. Dragutin Boranić: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, deseto izdanje Zagreb 1951.

Nedavno je izišlo iz štampe X. izdanje Boranićeva »Pravopisa«. Prvo izdanje fonetskoga pravopisa kod Hrvata izišlo je pred 60 godina (Zagreb, 1892). Izdao ga je po određenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu dr. Ivan Broz. Po-

slije njegove smrti izdavao je njegov »Hrvatski pravopis« dr. D. Boranić, pa je pod Brozovim imenom, u redakciji dra. D. Boranića »Hrvatski pravopis« doživio šest izdanja (posljednje godine 1915.). Prvo izdanje Boranićeva »Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika« izlazi godine 1921. i doživjelo je deset izdanja. Svako izdanje ima pokoju izmjenu i dopunu. Tako i ovo